

Fakamatala Fakata'u

2018-2019

'Laukau ke faifatoniga ma'a Tonga 'o taukave'i 'o e ngaue
angatotonu'

ombudsman

P.O. Box 847, Cnr of Lelue Road & Mateialona Road, 2nd Floor Retirement Fund Building, Nuku'alofa
Phone : (676) 26 980 / (676) 26984: Free Call 08 00 662

Ref: 'AHT.287/2019 OMB/A. 23

01 Novema 2019

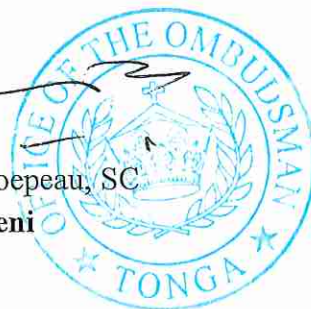
Lord Fakafanua,,
'Eiki Sea,
Falealea 'o Tonga,
NUKU'ALOFA.

Lord Fakafanua,

'Oku ou fiefia ke fakahoko atu 'a e Fakamatala Fakata'u ki he ngaahi ngaue na'e fakahoko 'e he 'Ofisi 'o e 'Omipatimeni 'i he mahina 'e 12 mei he 'aho 1 'o Siulai 2018 'o ngata ki he 'aho 30 'o Sune 2019. 'Oku fakahoko 'a e fakamatala ni 'o fakatatau mo e fiema'u 'a e Kupu 25 'o e *Lao 'Omipatimeni 2001*.

Faka'apa'apa atu,

Aisea Havea Taumoepeau, SC
'Omipatimeni

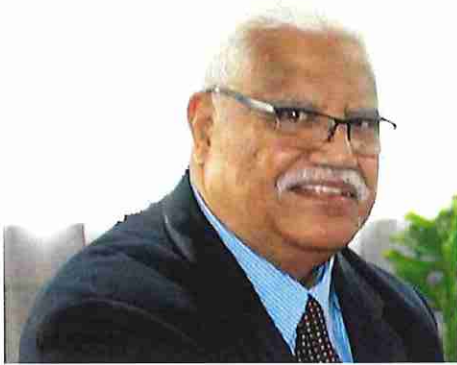

'AHT:sptt

FAKAHOKOHOKO

Lipooti Fakata'u 2018-2019	Fika 'o e Peesi
Fakahokohoko	
Konga 1: Mei he 'Omipatimeni	4
Vakai Fakalukufua 'a e 'Omipatimeni ki he 1 'o Siulai 2018 ki he 'aho 30 'o Sune 2019	
FAKAMA'OPO'OPO ki he 1 Siulai – 30 'o Sune 2019	5
Konga 2 : FAKAFE'ILOAKI mo e PUIPUITU'A	
2.1 Taumu'a	6
2.2 Mafai	6
2.3 Visione mo e Misiona	7
2.4 Ngaahi Fakalalakaka he Fakahoko Ngaue	7
Konga 3: Ko 'emau Ngaue	8
3.1 Va'a Fakatotolo	
A. Ngaue Fakalukufua	9
E. Fa'unga Ngaue ki he ngaahi Launga	10
F. Ngaahi Lipooti kuo pulusi	12
3.2 Fakafetu'utaki mo e Mitia	14
Konga 4: Ko e kau Ngaue	18
4.1 Fakamatala ngaue mo e ivi ngaue	
Konga 5: FAKAMATALA PA'ANGA	19
Konga 6 : AOFANGATUKU	20

1. Vakai Fakalukufua ‘a e ‘Omipatimēni

‘Oku katoī ‘i he lipooti ni ‘a e ngaahi fakamatala ngaue mei he ‘aho 1 ‘o Siulai, 2018, ki he ‘aho 30 ‘o Sune, 2019 (Ta’u Fakapa’anga 2018/19).

‘Oku ou fiefia ke fakafe’iloaki atu ‘a e Lipooti Fakata’u ki he ‘Ofisi ‘o e ‘Omipatimēni ki he 2018/19 ‘o fakatatau mo e kupu 25 ‘o e *Lao ki he ‘Omipatimēni 2001*.

‘Oku tukuatu ‘i he Lipooti Fakata’u ni ‘a e fakamatala fakalukufua ‘o ‘emau ngaue ki he Ta’u Fakapa’anga 2018–19. Kuo a’usia ‘a e ngaahi taketi fakangaue pea ko e konga ai ‘oku fakamatala’i fakaikiiki atu heni. ‘Oku kei hokoatu pe ‘a ‘emau feinga ke lahiange ‘a e ‘ilolahia ‘e he kakai ‘a homau ngaahi tefito’i fatongia pea ‘oku mau kei vilitaki ai pe ke ohi ha ‘ataakai ‘oku taau mo e ngaahi launga ‘oku fakahoko mai ke lelelange ai ‘a e ngaahi ngaue kiai ‘i he sekitoa ma’ae kakai.

‘Oku hounga kia kimautilu ‘a e ngaahi poupu mei he Sea ‘o e Fale Alea mo e Pule’anga Tonga. ‘Oku mahino kia kimautilu ‘oku fiema’u e ngaahi poupu mei he ngaahi kupu hoa ngaue kotoa ‘i he malumalu ‘o e pule’anga, sekitoa ma’ae kakai mo e kakai ki he olalelei ‘a hono fakahoko ‘a homau ngaahi tefito’i fatongia.

‘I hoku fatongia ko e ‘Omipatimēni, ‘oku ou vilitaki ke ‘i he tu’unga ma’olunga mo faingofua ‘a e ngaahi ngaue ki he ngaahi launga ma’a Tonga. Kuo hokohoko mai ‘a e ola lelei ‘a e ngaue ‘a e ‘Ofisi ‘o e ‘Omipatimēni ki he ngaahi launga ‘oku fakahoko mai mei he kakai; ngaahi launga makehe kuo fakahoko mai mei he Fakataha Tokoni mo e Palemia pea kau ai foki mo e ngaahi fakatotolo, ‘i he mafai pe ‘o e ‘Omipatimēni ke fakahoko.

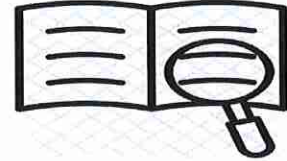
‘Oku ou fakamalō ki he ngaue malohi ‘a e kau ngaue kotoa mo ‘enau feinga tukuingata ke fakahoko ‘a honau ngaahi fatongia tautautefito ki he ‘Ofisa Fakahoko Ngaue Pule malōlō, Mrs. Linda Folaumoetu’i, pea mo e Talekita Fakatotolo malooloo, Mrs Lepaola Vaea, ki he ‘ena ngaahi fai fatongia ma’ae ‘ofisi.

‘Aisea H. Taumoepeau, SC
‘Omipatimēni

237

Fakakatoa 'o e
Ngaahi Launga

129

Ngaahi Launga na'e kei fai e
ngaue ki ai 'i he kamata 'anga
'o e ta'u ngaue 'oku lipooti

259

Ngaahi Launga
kuo Tapuni

492

Ngaahi Fetu'utaki
Telefoni mai

284

Kakai na'e a'utonu
mai ki 'Ofisi

2. Puipu'itu'a

2.1 TAUMU'A 'O E 'OMIPATIMENI

Ko e 'Omipatimeni ko ha 'ofisa ngaue tau'afaina, kuo fokotu'u 'o fakatatau mo e Lao ki he 'Omipatimeni 2001. 'Oku fokotu'u ia 'e he Sea 'o e Fale Alea 'i he loto kiai 'a e Fale Alea. Na'e tomu'a 'iloa 'a e fatongia ni ko e Komisiona ki he Vā mo e Kakai.

'Oku tulitulifua a e 'Ofisi 'o e 'Omipatimeni ki he 'ene visone ke leleiange 'a hono fakahoko e ngaahi fatongia ma'ae kakai. 'Oku taumu'a ai heni ke a'usia ha fa'unga fakahoko ngaue 'a e ngaahi potungaue 'a e pule'anga, ngaahi poate pisinisi mo e ngaahi kupu ngaue fakapule'anga 'a ia 'oku taau, tali ui ki he fatongia mo tali e ngaahi fiema'u tokoni mei he kakai. 'Oku fakahoko eni 'i hono fakatoto'i mo toe vakai'i e ngaahi fai tu'utu'uni fakangaue 'a e pule'anga 'o fekau'aki mo e ngaahi launga kuo ma'u 'e he 'Ofisi ni mei he kakai.

'Oku toe 'i ai foki mo e mafai 'o e 'Omipatimeni kene fakatoto'i ha fa'ahinga me'a neongo kuo te'eki ke ma'u ha launga kiai, 'i ha fa'ahinga tukunga 'oku pehē ko e kaveinga pe ko e palopalema koia 'oku uesia ai 'a e kakai pea toutou hoko foki. 'Oku mafai 'a e Palemia, ke fakahoko mai ha launga ka kuopau ke tomu'a loto ki ai 'a e 'Omipatimeni, ke fakatoto'i pea fakahuatu ha lipooti kiai. Ko e ngaahi ngaue ni 'oku taumu'a ke fakalelei'i ha ngaahi tefito'i lotomamahi pea mo e ngaahi fa'unga mo e founga fakahoko ngaue.

'Oku ta'imalie 'a e pule'anga ('o fakafou 'i he ngaahi potungaue mo e poate pisinisi) mo e kakai 'o Tonga mei he ngaahi ngaue 'oku fakahoko 'e he 'Omipatimeni.

'Oku mafai 'a e 'Omipatimeni ki he ngaahi potungaue 'a e pule'anga mo hono ngaahi va'a fakangaue 'o kau ai 'a e ngaahi poate fakalao mo e ngaahi poate pe kautaha pisinisi.

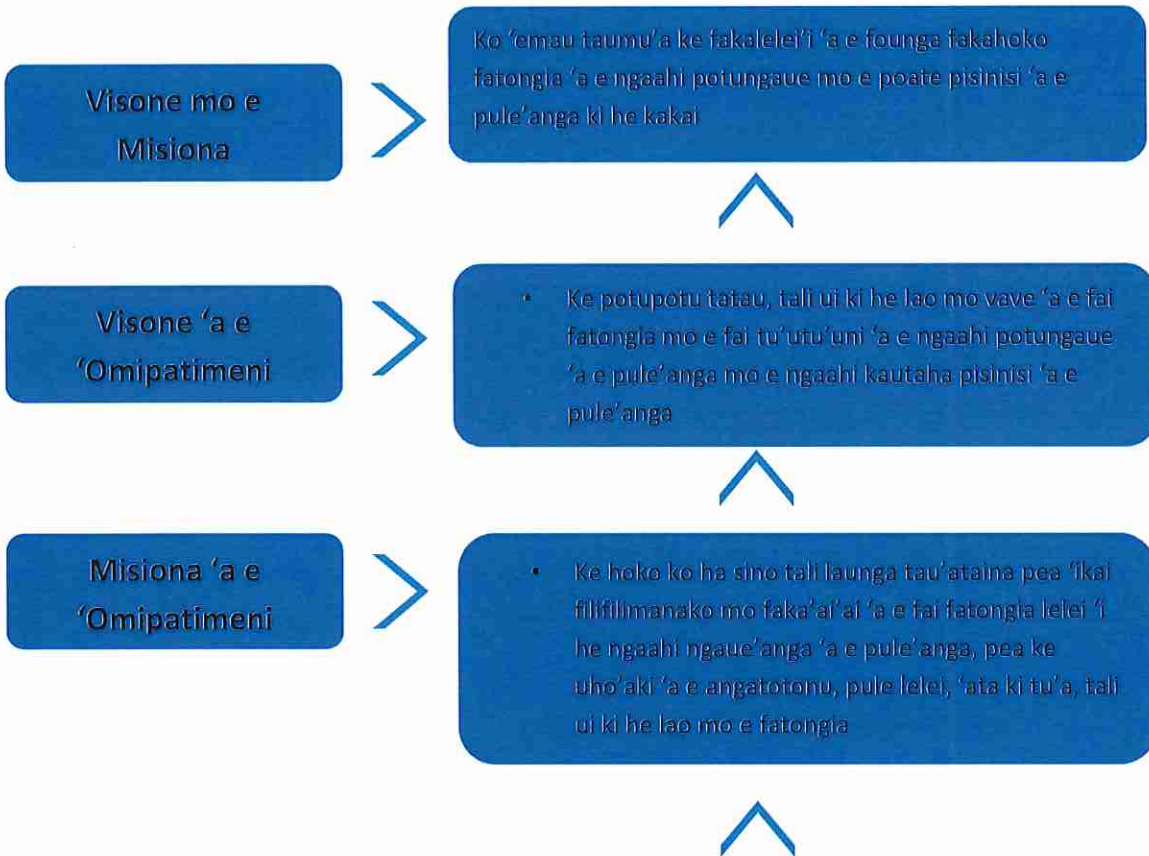
'Oku toe 'i ai foki mo e fatongia ki hono malu'i e ngaahi totonu 'a e tangata 'i he fekau'aki mo kinautolu 'oku tauhi fakalao. 'Oku kau ai 'a kinautolu 'oku tauhi 'i he malumalu 'o e kau polisi, ko kinautolu kuo tu'utu'uni kenau ngaue popula, ko kinautolu kuo tu'utu'uni ke kei tauhi fakalao pe kinautolu 'o fakatatali ke hilifaki 'a honau tautea pea 'oku kau ai mo kinautolu 'oku kei tauhi 'e he kau polisi kae fakakakato 'a 'enau ngaahi fakatoto. 'Oku fakamalumalu 'i he tu'utu'uni ko eni mo kinautolu kuo tu'utu'uni ke tauhi 'i he Va'a Fakalelei 'Atamai 'i he ngaahi falemahaki. Ka 'i ai ha taha 'oku lolotonga tauhi fakalao ka 'oku ne faka'amu ke fai ha'ane launga ki ha tu'utu'uni fakangaue kuo fai 'e he kau polisi pea mo e kau ma'u mafai ki he mo'ui, 'e malava kenau fakahumai ha launga kuo tohi pea 'oua 'e fakaava 'a e sila 'o e tohi koia kae'oua kuo 'ave ki he 'Omipatimeni.

Ko e mafai 'o e 'Omipatimeni 'oku fakatefito mei he Lao ki he 'Omipatimeni, 'oku kau ai 'a e ngaahi potungaue mo e ngaahi kautaha 'a e pule'anga ni.

Kautaha Fetu'utaki 'a Tonga, Kautaha Positi 'Ofisi mo Paaki 'a Tonga, Kautaha Pule ki he Hu Koloa ki Muli, Kautaha Vaka 'Otumotu Anga'ofa, Pangike Langa Fakalalakaka 'a Tonga, Kautaha Ma'u Mafai ki he Veve, Komisoni Fakamafola Lea 'a Tonga, Poate Vai 'a Tonga, Kautaha Maketi 'a Tonga, Kautaha Pule ki he ngaahi Koloa 'a Tonga, Kautaha 'Uhila 'a Tonga, Poate Ma'u Mafai ki he ngaahi Taulanga, Kautaha Mala'evakapuna 'a Tonga, Kautaha Keipolo 'a Tonga, Poate Sino'i Pa'anga Malōlō, Ma'u Mafai ki he Takimamata 'a Tonga, ko ha Komiti Fakakolo ki he Vai 'oku 'i he malumalu 'o e Lao ki he Mo'ui 'a e Kakai pe ngaahi Tu'utu'uni 'oku fakamalumalu 'i he Lao ni, Ma'u Mafai ki he Vahenga, Kautaha Kasa 'a Tonga (Home Gas), Kautaha Kasa 'a Tonga, Komisoni ki he Fili, 'Ofisi ki he Kaati Fakafonua, Komisoni 'Uhila, Pangike Pule 'a Tonga pea mo ha kautaha 'oku fakamalumalu 'i ha kautaha pisinisi 'a e pule'anga 'a ia 'oku lahiange 'a e ma'u 'inasi ai 'a e pule'anga.

2.2 MAFAI 'O E 'OMIPATIMENI

2.3 Visone mo e Misiona 'a e 'Ofisi 'o e 'Omipatimeni

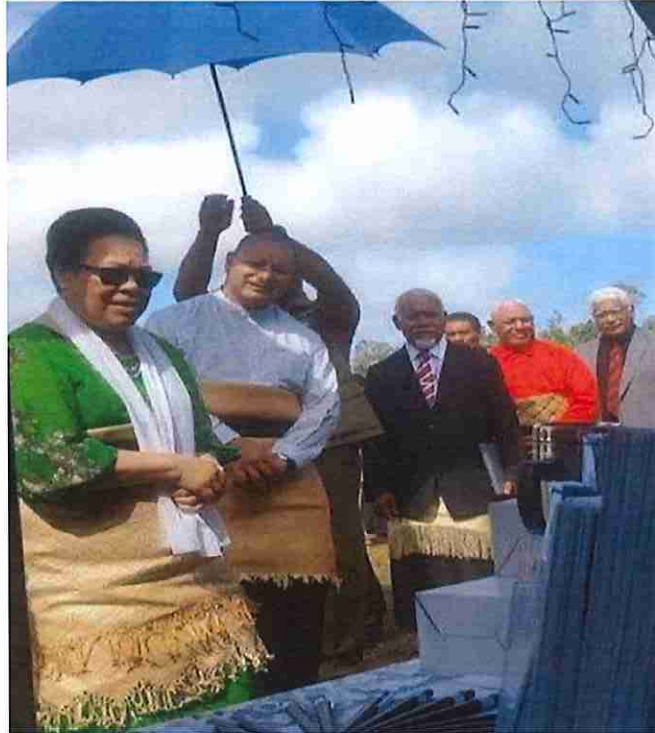

Temau tukuingata ke taau 'emau fai fatongia pea lelei mo toka'i mo faka'apa'apa 'emau ngaue ki he kakai fakafotuitui, ngaahi potungaue 'a e pule'anga mo 'ene ngaahi kautaha, 'o ngaue'aki 'a e founa fakapotopoto 'a 'emau ngaahi koloa mo e naunau fakangaue pea ke fakapapau'i 'oku faingofua 'a e a'utonu mai 'a e kakai ke faka'aonga'i 'a 'emau fai fatongia.

2.4 Ngaahi Lao 'oku ne pule'i 'a e 'Ofisi 'o e 'Omipatimeni

Na'e fokotu'u 'a e 'ofisi 'aki 'a e Lao 'a e Fale Alea, ko e Lao ki he 'Omipatimeni 2001. Ko e ni'ihi 'o e ngaahi lao tefito ki he 'emau ngaue 'oku kau ai 'a e Lao ki he Komisiona ki hono Fakafepaki'i 'a e Fai Hala 2007, Lao 'o e Pule'anga mo e Lao ki he Ngaue Fakapule'anga 2002.

‘Afio ‘a ‘Ena ‘Afifio Tupou VI mo Kuini Nanasipau‘u

‘Afio ‘a ‘Ena ‘Afifio ki he Faka‘ali‘ali ‘a e ‘Ofisi ‘o e ‘Ompatimeni lolotonga ‘a e Faka‘ali‘ali Ngoue ‘a Tongatapu 2019 ‘i he Mala‘e Manamo‘ui – Tokonaki, 22 ‘o Sune, 2019

3. KO ‘EMAU NGAUE / FAKAMATALA KI HE ‘EMAU FAI FATONGIA

3.1 VA‘A KI HE FAKATOTOLO

‘Oku mau fakamālō ki he tataki, malu‘i mo e tokoni ‘a e ‘Otua lolotonga e ta‘u ko eni pea mo e hounga ‘a e tataki lelei ‘a e ‘Ompatimeni mo e ‘Ofisa Fakahoko Ngaue Pule (CEO).

Na‘e mahu‘inga ‘aupito mo e pou pou mei he ngaahi potungaue, ngaahi va‘a fakangaue mo e ngaahi kautaha pisinisi ‘a e pule‘anga, he kapau na‘e ta‘e‘oua ia na‘e ‘ikai ke mei malava kemau tokoni‘i ‘a e kakai na‘a nau fekumi mai ke tokonia kinautolu. ‘Oku mau hounga‘ia foki ‘i he ngaahi pou pou mei he ongo Kovana, kau Fakafofonga Pule‘anga mo ‘enau kau ngaue he tukui motu. ‘Oku mau toe fakamālō foki ki he kau pule fakavahe mo e kau ‘ofisa kolo, ki he ngaahi tokoni na‘e fai ki he ‘emau ngaahi polokalama Tala Fatongia.

A. Ngaue Fakalukufua

Ngaahi Fika mei Siulai 2018 ki Sune 2019

Launga	Launga Fo'ou	'A'ahi	Faka'eke'eke telefoni	Launga kuo tapuni	Launga 'oku teuteu ke tapuni	Ngaahi launga lolotonga	Lahi 'o e tohi na'e 'ave fekau'aki mo e launga	Lahi 'o e tohi na'e ma'u ma'umai
2018								
July	37	21	47	19	23	120	37	1
Aug.	22	36	32	22	24	118	22	0
Sept.	11	33	55	13	26	114	11	5
Oct.	25	40	121	60	17	90	25	3
Nov.	18	23	78	9	28	117	18	0
2019								
Dec.	7	9	15	6	24	122	7	1
Jan.	10	9	16	15	12	102	10	8
Feb.	13	17	20	13	43	71	13	0
March	24	29	29	6	54	76	24	0
April	43	32	26	37	68	107	43	0
May	11	16	29	26	31	93	11	0
June	16	19	24	33	28	84	16	0
Total	237	284	492	259	-	-	237	17

(Fakatata 3.1)

Na'e fetō'aki pe 'a e ngaahi fika ko eni lolotonga e mahina 'e 12 'o tumutumu 'i Siulai 'o e 2018 mo 'Epeleli 2019. 'Oku fakahoatu 'i he tepile mo e kalafi 'oku ha atu 'i lalo 'a e lahi 'o e ngaahi ngaue fakatotolo ki he ngaahi launga ki he ongo Ta'u Fakapa'anga 2017/18 mo e 2018/19.

FAKAKATOA	2017/2018	2018/2019	% Fakalaka
NGAAHI LAUNGA	278	237	
NGAAHI 'A'AHU	290	284	
FEU'UTAKI TELEFONI	450	492	
NGAAHI LAUNGA KUO TAPUNI	246	259	
TALA FATONGIA	209	141	
NGAAHI LIPOOTI 'O E FAKATOTOLO	16	7	

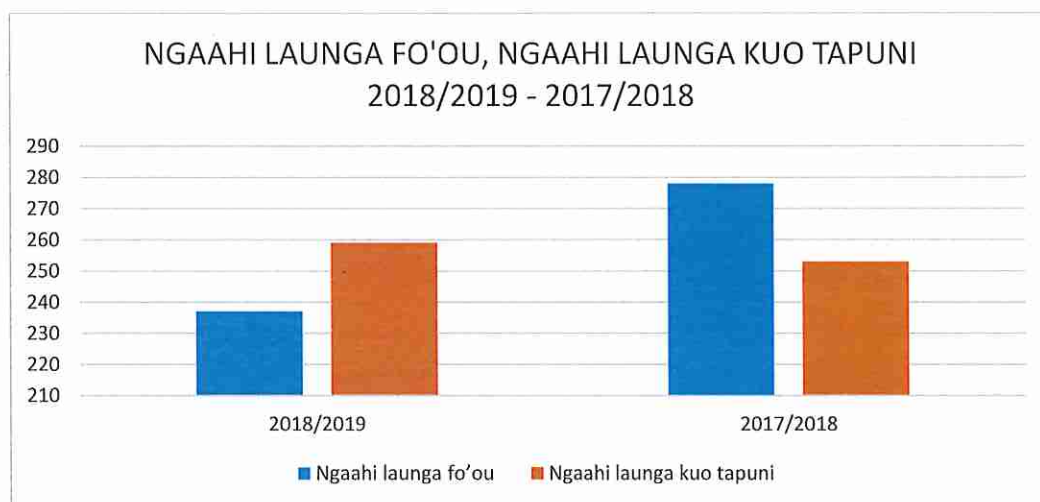
(Fakatata 3.2)

E. Lahi 'o e ngaahi launga na'e fakatoto'oi

(i) Fakahoa e ngaahi launga fo'ou mo e launga kuo tapuni ki he 2016/2017 mo e 2017/2018

Ta'u	Lāunga fo'ou	Lāunga kuo tapuni
2018/2019	237	259
2017/2018	278	253

(Fakatātā 3.3)

(Fakatātā 3.4)

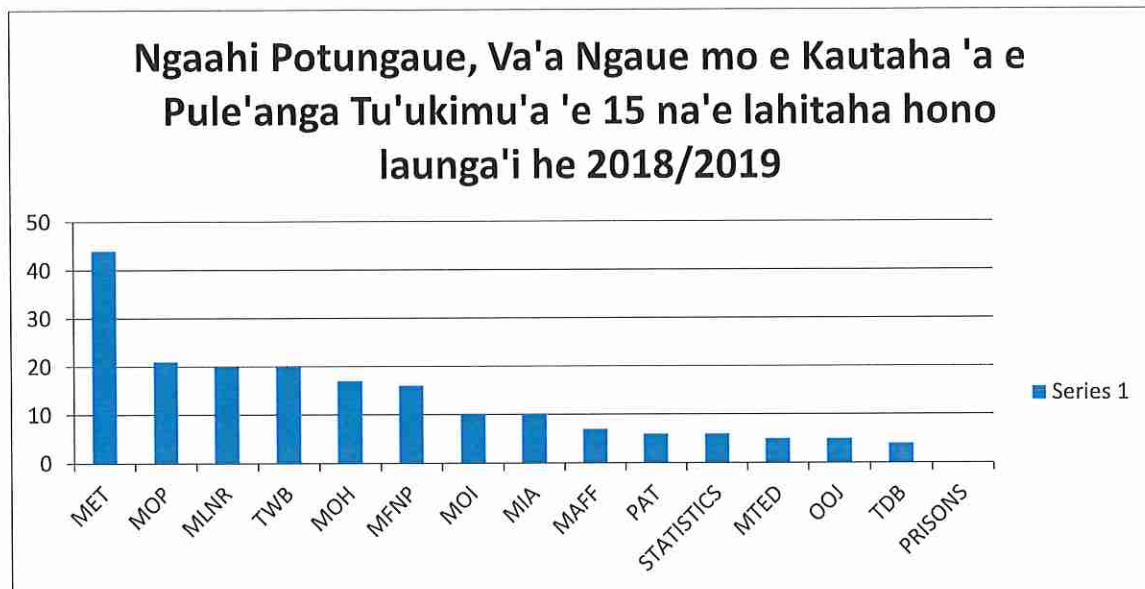
'Oku hā mei he tepile 'i 'olunga neongo na'e lahiange 'a e ngaahi launga 'i he 2017/18 'aki 'a e 65% 'i hono fakahoa ki he ta'u kimu'a, na'e lahiange 'a e ngaahi launga na'e malava ke tapuni 'aki 'a e 118% mei he 113 ki he 246.

'Oku fai e feinga tukuingata ke vave 'a e ngaue ki he ngaahi launga neongo aipe pe ko e ha 'a e natula 'oku tefito kiai 'a e ngaahi launga.

(ii) Ngaahi Potungaue, Va'a Fakangaue mo e ngaahi Kautaha 'a e Pule'anga (MDA) na'e lahitaha hono launga'i he 2018/19

Hangē koia 'oku hā atu 'i he kalafi ni, na'e lahitaha 'a hono launga'i 'o e Potungaue Ako mo Ako Ngaue 'i he kotoa 'o e ngaahi potungaue, va'a fakangaue mo e ngaahi kautaha 'a e pule'anga lolotonga 'a e 2018/19. Ko e ngaahi potungaue tu'ukimu'a taha 'e nima (5) 'i he ta'u takitaha na'e toutou hā mai ai 'a e Potungaue Fonua mo e Ngaahi Koloa Fakaenatula mo e Potungaue Polisi. Ko e kongalahi 'o e ngaahi laungā na'e fekau'aki ia

mo e 'ikai lahi 'enau tokanga mo e tuai 'a e ngaue 'a e ongo potungaue ni ki he ngaahi launga mei he kakai.

(Fakatata 3.5)

'Oku mahino foki 'a e fu'u lahi 'a e ngaahi fatongia 'oku fuesia 'e he ongo potungaue ni pea 'oku mahu'inga pe ke 'i ai ha taimi fe'unga ki he kau 'ofisa kenau ngaue ki he ngaahi launga. 'Oku toutou fakahoko e ngaahi fakataha ke muimui'i 'a e ngaahi launga. 'Oku kau ki he ngaahi fakataha ni 'a e 'Ofisa Fakahoko Ngaue Pule 'a e Potungaue Fonua mo e ngaahi Koloa Fakaenatula pea mo e Tokoni Komīsona Polisi ma'ae Potungaue Polisi.

'Oku fai e tokanga lahi ki hono fakalalakala mo pukepuke e ngaahi vā fengau'e'aki lelei mo e ongo potungaue ni. Koe'uhi ko e kau 'a e Potungaue ki he ngaahi Ngaue Fakalotofonua he ngaahi potungaue tu'ukimu'a 'e nima (5) 'i he lahitaha hono launga' 'i he 2017/2018, kuo mau toutou fakahoko e ngaahi fakataha mo e potungaue ni. Kuo fokotu'u 'e he ngaahi potungaue 'oku lahiange hono launga' 'a 'enau kau 'ofisa fetu'utaki pau kenau ngaue ki he ngaahi launga kuo faimai ki he 'Omipatimeni.

Ko e makatuliki 'o e ngaue 'a e 'Omipatimeni ko e vave 'a e fai fatongia ke fakapapau'i 'oku 'aonga mo olalelei. Ka 'oku 'i ai e ngaahi launga 'e ni'ihi 'oku makatu'unga 'i he natula pea toe fihi 'a e launga, ko e faingata'a 'a e feinga ke fetu'utaki ki he tokotaha launga, tautoloi hano tukumai ha tali mei he ngaahi potungaue pe kautaha 'a e pule'anga, ko e lahi 'o e kau launga mo e lahi e ngaahi kaveinga 'oku fekau'aki mo e launga, pea 'oku pau ai ke fuoloaange 'a e taimi ke fakakakato ai e ngaue ki he launga. 'Oku 'i ai e

ngaahi makatu'unga ki he tu'unga 'o e fai fatongia 'a e Timi Fakatotolo ke fakapapau'i 'oku fai e ngaue 'i ha taimi fe'unga mo taau 'o kau ai hano muimui'i ha tali mei he ngaahi potungaue, va'a fakangaue mo e ngaahi kautaha 'a e pule'anga 'o kau ai 'a hono toutou 'oatu ki he kau launga ha ngaahi fakamatala fakamuimitaha kuo tanaki 'o fekau'aki mo e launga.

Lahi 'o hono launga'i 'o e ngaahi potungaue, va'a fakangaue mo e kautaha 'a e pule'anga 'i he Ta'u Fakapa'anga 2018/2019

Potungaue	Lahi 'o e ngaahi launga
Potungaue Ako mo Ako Fakangaue	44
Potungaue Polisi	21
Potungaue Fonua & ngaahi Koloa Fakaenatula	20
Poate Vai	20
Potungaue Mo'ui	17
Potungaue Pa'anga mo Palani Fakafonua	16

Potungaue ki he ngaahi Ngaue Lalahi	10
Potungaue ki he ngaahi Ngaue Fakalotofonua	10
Potungaue Ngoue, Vao 'Akau mo Me'atokoni	7
Poate Ma'u Mafai ki he ngaahi Taulanga	6
Potungaue Sitetisitiki	6
Potungaue Fefakatau'aki mo e Fakalalaka Faka'ekonomika	5
'Ikai ha Mafai kiai 'a e 'Omipatimeni	5
Pangike Langa Fakalalaka 'o Tonga	4
Potungaue Pilisone	3

(Fakatata 3.6)

F. Ngaahi Lipooti Fakatotolo kuo Pulusi

Kuo fakamafai'i 'a e 'Omipatimeni 'e he ngaahi fakatonutonu 'i he 2016 ki he Lao ki he 'Omipatimeni 2001 kene "pulusi 'a e ngaahi lipooti pe ngaahi fakamatala kehe fekau'aki mo hono fakahoko 'a hono ngaahi fatongia pe fakatefito 'i ha ngaahi launga kuo fakatotolo'i pe na'a ne fakatotolo'i."

'I Sune 2018, na'e ngaue'aki 'e he 'Omipatimeni 'a hono mafai ko eni 'o pulusi ai e ngaahi lipooti 'e 14 ki he ta'u 2017 (Sanuali ki Tisema), pulusi e lipooti 'e 16 he 2018. 'I he Ta'u Fakapa'anga 2018/19, na'e pulusi ai e ngaahi lipooti fakatotolo 'e 16 pea ko e ni'ihii 'o e ngaahi lipooti ko eni 'oku fakahaatu heni. 'I he mahina Sanuali ki Tisema 'o e 2018, na'e tukuatu e ngaahi lipooti aofangatuku 'o e ngaahi fakatotolo 'e 15 'i he vaha'a 'o Ma'asi mo 'Okatopa.

Na'e ngaue 'a e 'Omipatimeni 'i hono mafai kene fakahoko ha fakatotolo fakaēiate ia pe 'o fekau'aki mo e founga ngaue ki hono tohi e mo'ua vai mo hono tu'usi e vai 'e he Poate Vai 'a Tonga he 'aho 3 'o 'Epeleli 2018 (neongo 'oku 'ikai kau he taimi 'o e Fakamatala Fakata'u 2018/19), Homelo Vī, launga 'i he vaha'a 'o 'Ilisapesi Lupeitu'u mo 'Akanesi 'Aho pea mo e Potungaue ki Muli he 'aho 18 'o Siulai, 2018; launga he vaha'a 'o Siale Hola mo e Potungaue ki he ngaahi Ngaue Fakalotofonua, 'aho 13 'o 'Akosi 2018; launga he vaha'a 'o Siaosi Paula Tukia Fifita mo e Potungaue ki he ngaahi Fakalotofonua, 'aho 12 'o Sepitema 2018; launga 'i he vaha'a 'o 'Aisea To'a mo e Potungaue Tanaki Pa'anga mo Kasitomu mo e Potungaue Komēsiale, Konisiuma, Fefakatau'aki, 'Ilo Fo'ou mo e Leipa, 28 'o Sepitema, 2018; launga 'i he vaha'a 'o Tuitu'u Falemahafu mo e Potungaue MEIDECC, 'aho 22 'o 'Okatopa, 2018.

Kuo 'i ai foki mo e ngaahi lipooti aofangatuku 'e tolu (3) kuo tukuange 'i he 2019. Na'e kau ai 'a e lipooti 'o e launga 'i he vaha'a 'o Soakimi Taufu mo e Potungaue Pilisone, 'aho 7 'o Sanuali, 2019; launga 'i he vaha'a 'o 'Ilaisa Tukuafu mo e Poate Ma'u Mafai ki he ngaahi Taulanga, 'aho 2 'o Me, 2019; ko e lipooti 'o e fakatotolo 'a e 'Omipatimeni fekau'aki mo e ngaahi Tohi Tangi ki he 'Ene 'Afio, 'aho 24 Mē, 2019.

3.2 Va'a ki he Fetu'utaki mo e Mītia

Na'e kauatu 'a e 'Ofisi 'o e 'Ompatimēni 'i he ngaahi ouau fakafonua lalahi 'e fā (4) 'o kau ai hono fokotu'u 'a e ngaahi tepile fakamatala 'i he ouau e 'a'ahi fakapule'anga 'a e Tiuke (Duke) mo e Takisisi (Duchess) 'o Saseki (Sussex), Uike Lao 'o Tonga, Fale Alea 'a e To'utupu mo e 'Aho 'o e Ngaahi Ngaue Fakapule'anga, 'o hangē 'oku hā atu 'i he ngaahi tā 'i 'olunga.

Na'e kei feinga malohi aipe 'a e 'Ofisi 'o e 'Ompatimēni ke fakahoko 'a 'ene ngaahi polokalama Tala Fatongia 'o kau ai e ngaahi 'a'ahi ki he tukui motu, ngaahi kolo, ako'anga mo e ngaahi potungaue, va'a fakangaue mo e kautaha 'a e pule'anga. Ko e taumu'a ke faka'iloatu 'a kinautolu kotoa 'oku hoa ngaue mo e 'ofisi fekau'aki mo homau ngaahi tefito'i fatongia 'o kau ai mo hono hakeaki'i 'o e ngaahi 'elementi 'o e pule lelei. Na'e toe fakafou 'a e ngaahi Tala Fatongia 'i he ngaahi polokalama fakaletio, fakamatala fakanusipepa mo e tohi fakaongoongo fakakuata, uepisaiti, Feisipuka, Tuita mo e Iutiupe. Na'e makatu'unga 'a e malava mo e olalelei 'a hono fakahoko 'o e ngaahi Tala Fatongia ni 'i he fetokoni'aki mo e tokoni 'a e kau 'Ofisa Fakahoko Ngaue Pule 'a e ngaahi potungaue mo e kautaha kotoa 'a e pule'anga, kau 'Ofisa Kolo mo e Pule Fakavahe, kau taki lotu, ngaahi ako'anga mo e kakai fakalukufua. Na'e mahino ki he 'ofisi 'a e mahu'inga e fatongia 'o e pule'anga ki hono fakamalohi'i e ngaue 'a e 'ofisi. Na'e fakafou mai 'a e poupu ni 'i he patiseti mo e ngaahi naunau, pea mo e tokoni ki hono fa'u'fa'u mo e fakahoko e ngaahi ngaue ki hono fakalelei'i 'a e ngaahi tu'utu'uni fakangaue mo fakalao.

Ko e ngaahi makamaile 'o e ngaahi polokalama Tala Fatongia 'a e 'ofisi, 'o kaunga mo fepoupouaki kiai 'a e kotoa 'o e 'ofisi 'oku hā atu 'i lalo. 'Oku hā atu heni 'a e lahi 'o e ngaahi fetu'utaki na'e faimai ki he ngaahi peesi mītia fakasosiale 'i he Feisipuka ('Ofisi

'o e 'Omipatimeni), Tuita (@OmbudsmanTonga), Tūtiupe (Office of the Ombudsman) mo e 'Inisitakalami (OmbudsmanTonga).

MĪTIA FAKASOSIALE

'Analaiso

Na'e fakalaka 'a e tokolahi 'o kinautolu na'a nau muimui'i 'a e ngaahi fa'unga mitia fakasosiale 'e tolu (3) 'o makatu'unga mei he lahi 'o e ngaahi fatongia na'e hoko lolotonga 'a e ta'u. Na'e toutou fakahu ki he ngaahi fa'unga ni 'a e ngaahi ongoongo na'e lolotonga hoko he taimi kotoa mo e ngaahi fakalalakaka na'e a'usia 'e he 'ofisi. Na'e kau ai e ngaahi polokalama Tala Fatongia, ngaahi fakataha-ako, fakalalakaka 'o e 'ilo mo e taukei fakangaue 'a e kau ngaue, tufaki ki he kakai 'a e ngaahi tohi fakahinohino 'a e 'ofisi pea mo e ngaahi fakamatala ki he kau 'a'ahi 'o lea ki he kau ngaue he kuata takitaha.

Ko e tumutumu 'i he tokolahi e kakai na'a nau muimui'i e ngaahi peesi mitia fakasosiale mo nau "sai'ia" he ngaahi fakamatala lolotonga e ongo mahina Me mo Sune, na'e makatu'unga ia mei he ngaahi fakamatala na'e toutou pulusi 'o fekau'aki mo e kauatu 'a e 'ofisi 'i he polokalama "A'u Tonu" pe REACH na'e fakapa'anga 'e he Polokalama Tokoni Fakalalakaka 'a e Kautaha 'o e ngaahi Pule'anga Fakatahataha 'o Mamani (UNDP), pea toe kau ai mo e ngaahi polokalama Tala Fatongia ki he Potungaue Mo'ui mo e kauatu 'a e 'ofisi ni 'i he Faka'ali'ali Ngoue 'a Tongatapu ni. 'Ikai ngata ai, na'e toe tokolahiangē 'a e kakai na'a nau vakai mo a'utonu ki he tepile faka'ali'ali 'a e 'ofisi 'o makatu'unga mei he ngaahi tā mo e fakamatala 'i he ngaahi peesi mitia fakasosiale mo nau fai e ngaahi faka'eke'eke, fai ta mo kau ki he ngaahi polokalama fiefia ma'ae fanau mo e to'utupu. 'I he ngaahi polokalama ni, na'e fakamanako ki he kakai tokolahi pea iku ai kenau 'ahia e ngaahi peesi ko eni kenau ma'u tonu e ngaahi fakamatala ki he ngaahi ouau fakafonua koia.

Ko e tepile eni 'o e lahi e ngaahi fetu'utaki mei he kakai na'a nau mamata tonu ki he ngaahi peesi he mītia fakasōsiale 'a e 'Ofisi 'o e 'Omipatimeni – Feisipuka, 'Inisitakalami mo e Tuita.

'INISITAKALAMI 2018-2019

FEISIPUKA 2018-2019

MAHINA	KAU MUIMUI	SAI'IA	A'U KIAI
Siulai 18	929	912	39
'Akosi 18	1113	1104	28
Sepitema 18	1210	1202	167
Okatopa 18	1240	1231	10
Novema 18	1263	1254	11
Tisema 18	1272	1263	46
Sanuali 19	1277	1268	11
Fepueli 19	1304	1288	2298
Ma'asi 19	1496	1465	619
'Epeleli 19	1582	1458	349
Me 19	1723	1687	95
Sune 19	1822	1768	2294

(Fakatata 3.7)

MAHINA	KAU 'A'AHU	A'U KIAI	KAU MUIMUI
Siulai 18	21	8	31
'Akosi 18	31	25	39
Sepitema 18	32	26	39
'Okatopa 18	32	30	39
Novema 18	35	22	32
Tisema 18	24	38	36
Sanuali 19	36	200	40
Fepueli 19	15	240	45
Ma'asi 19	31	330	49
'Epeleli 19	20	800	49
Me 19	37	2700	54
Sune 19	25	3400	55

(Fakatata 3.8)

TUITA 2018-2019

MAHINA	TUITA	KAU 'A'AHU	FAKA'ILONGA HE TUITA	FAKALEA
Siulai 18	7	26	7267	0
'Akosi 18	3	44	3446	0
Sepitema 18	1	0	10.5K	0
'Okatopa 18	3	1	135	0
Novema 18	1	60	1602	0

(fakatata 3.9)

Tisema 18	2	0	2050	0
Sanuali 19	3	0	3010	0
Fepueli 19	1	4	7136	0
Ma'asi 19	22	67	6147	11
'Epeleli 19	31	151	14.8K	18
Me 19	38	47	16.2K	10
Sune 19	16	46	6404	2

Ko e ngaahi kī eni ki hono fakamatala'i 'a e kalasi 'o e kau mamata ki he ngaahi peesi mītia fakasosiale 'a e 'ofisi

Kau Muimui: Tokolahi 'o e kakai 'oku nau muimui'i ma'u pe 'a 'etau peesi

Sai'ia: Tokolahi e kakai na'a nau sai'ia 'i he 'etau peesi mo e ngaahi fakamatala/ta na'e pulusi

A'u: Tokolahi e kakai na'e a'u kiai ha fakamatala/ta na'e pulusi 'o kau ai mo e kakai mei muli

Kau 'A'ahi: Tokolahi e kakai na'a nau 'a'ahi ki he 'etau peesi Tuita

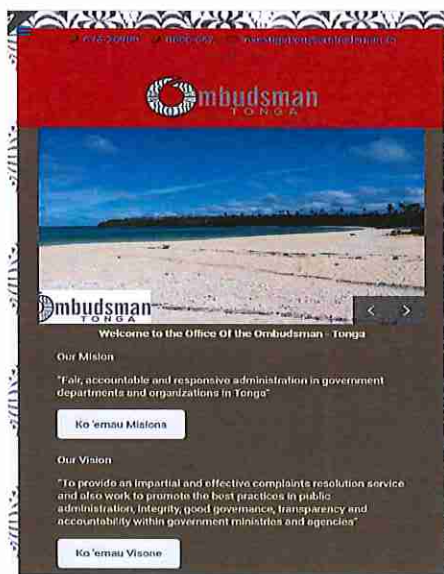
Tuiti: Lahi e ngaahi fakamatala/ta na'e pulusi he Tuita

Faka'ilonga he Tuita: 'Oku tatau pe eni mo e "A'u" pe "Reach" 'i he peesi Feisipuka 'a ia ko e tokolahi fakakatoa ia 'o e kakai kuo nau mamata ki ha tuiti 'a e 'ofisi ni pe tukuhake ki he 'enau ngaahi peesi

Fakalea: Ko e taimi ia 'oku ngaue'aki e faka'ilonga "@". 'Ihe peesi 'a e 'Ofisi 'o e 'Omipatimeni, ko e Fakalea 'oku meimei ke ngaue'aki ki hano fakahinohino ki hano fai ha fehu'i ki he 'ofisi 'o fekau'aki mo ha launga pe 'amanaki ke faimai ha launga ke fai ha tokanga kiai

(fakatata 3.10)

(fakatata 3.11)

4. KO E KAU NGAUE

4.1 Lelei fakangaue mo e mafai ngaue

'Oku 'ulu 'i he 'ofisi 'a e 'Omipatimeni pea 'oku 'i ai mo e 'Ofisa Fakahoko Ngaue Pule, kau ngaue tu'uma'u 'e 23 mo e ongo ngaue lau'aho 'e 2, 'i he a'u ki he 'aho 30 'o Sune, 2019. Na'e kei hokohokoatu pe 'a hono faka'ai'ai 'e he 'ofisi 'a e fakalalakaka mo ako'i e kau ngaue. Na'e fakahoko eni 'o fakafou he ngaahi polokalama ako, na'e fakahoko fakalotofale lolotonga 'a e ngaue, kauatu ki ha ngaahi fakataha-ako pe ngaahi konifelenisi, kau atu ki ha ako ngaue mo e ako ki ha mata'itohi 'oku ma'olunga ange.

Ko e ngaahi ako kuo fakahoko, na'e kau ai 'a e Konifelenisi ki he Ngaue 'a e Kakai 'a e Pasifiki 'i Nu'u Sila, Fakamalohi'i e Fa'unga ngaue, Konifelenisi Lao 'a e Kominiueli 2019, Polokalama Fakataki 'a 'Afilika mo e Pasifiki 'i Hawaii mo Taiwan; Ako Fakangaue 'i Nu'u Sila; Sikolasipi Chevening ki he mata'itohi MA 'i he Lao 'i Lonitoni; Ako ki hono Fakaloloto 'o e Fakatotolo ki he ngaahi Fa'unga Fakafepaki ki he Fai Hala 'i Kanata.

Na'e kei fakahoko pe mo e ngaahi ako 'a e 'ofisi ma'ae kau ngaue 'i he mahina takitaha fekau'aki mo hono fakalalakaka 'a 'enau ngaahi taukei 'i he fakatotolo mo fakangaue. Na'e kau ai 'a e ngaahi fakamatala na'e tataki 'e he 'Ofisa Fakahoko Ngaue Pule 'i he kaveinga "*Fakafe'iloaki 'o e Fa'unga Ngaue Lelei*" pea ko e kaveinga na'e tataki 'e he Tokoni 'Ofisa Fakahoko Ngaue Pule ko e "*Ngaahi Lesoni na'e Ako mei he Ngaue Fakatotolo mo e ngaahi Tala Fatongia 2018.*" Kuo hoko foki 'a e toe lahiange 'a e ngaue mo e natula fihi mo faingata'a 'a e ngaahi launga ke mahino ai 'a e fiema'u ke ma'u 'e he Va'a Fakatotolo 'a e kau ngaue tokolahi mo ako'i fe'unga. 'Oku mahu'inga ai ke fakatefito 'a e tokanga ke kei hokohokoatu 'a honau ako'i pea mo ha'anau kau ki ha ako fakangaue 'i he ngaahi 'ofisi 'Omipatimeni fakafeitu'u. Kuo mahino foki mo e mahu'inga 'a e tafa'aki ko eni mei he kei hokohokoatu 'a e ako fakalotofale 'oku fai he mahina kotoa pea mo hono 'omai ha tokotaha ke fai ha lea mo e poupou ki he kau ngaue 'i he kuata takitaha. 'Oku mau kei 'omai ai pe mo e kau mataotao kenau tataki e ngaahi ako fekau'aki mo e fakatotolo.

'Oku kei fakamamafa pe foki 'a e mahu'inga ke olalelei mo lavame'a 'a e fa'unga ngaue ki he ngaahi launga ma'ae kakai 'o Tonga. 'I he Ta'u Fakapa'anga 2018/19 na'e 'ikai ke toe tataki 'e he Va'a ki he Fakatotolo 'a e ngaahi ngaue Tala Fatongia ka na'e fakangaue'i ai ha 'Ofisa Fetu'utaki ke tataki e ngaue ni. Temau toki tokoni pe 'oka fiema'u.

'I he fekau'aki mo e ngaahi founa ngaue ki he fakatotolo, 'oku mau taumu'a ke toe fai hano vakai'i mo fakalelei'i. 'Oku faka'osi'osi eni e ngaue ki he fa'unga fo'ou ki hono tauhi e lekooti 'o e ngaahi launga mo e fakatotolo pea 'e ngaue'aki ia 'i he Ta'u Fakapa'anga hokomai.

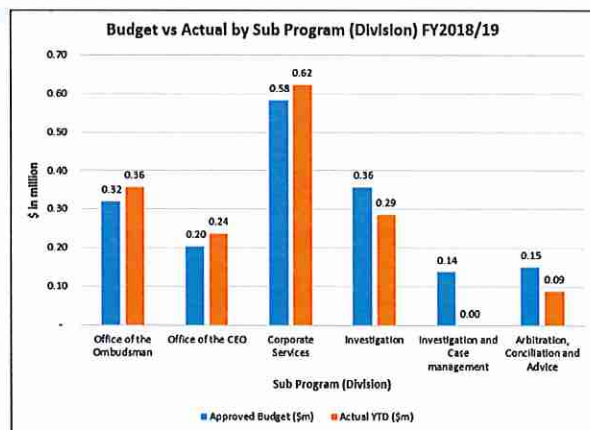
5. FAKAMATALA MO E NGAUE FAKAPA'ANGA

Na'e fe'unga mo e \$1.75 miliona na'e vahe'i mai ki he 'Ofisi 'o e 'Omipatimeni 'i he patiseti lolotonga 'a e Ta'u Fakapa'anga 2018/19. Na'e fakafiemalie pe 'a e ngaahi ngaue fekau'aki mo e patiseti lolotonga 'a e 2018/19 pea a'usia kotoa 'a e ngaahi fiema'u fakapa'anga 'i loto 'i he patiseti na'e vahe'i ki he 'ofisi ni.

'I he a'u ki he 'aho 30 'o Sune 2019, na'e ngaue'aki 'e he Va'a Taki mo e Tu'utu'uni Fakangaue 'a e 98.1% 'o e patiseti na'e vahe'i mai. Na'e ngaue'aki 'e he Va'a Fakatotolo 'a e 87.03% 'o e patiseti. Na'e ngaue'aki 'e he Va'a ki he Fakafepaki'i e Faihala 'a e 82.0% 'o e patiseti. Na'e ngaue'aki 'e he 'Ofisi e 'Ofisa Fakahoko Ngaue Pule 'a e 93.48% 'o e patiseti pea ngaue'aki 'e he Va'a Tataki Ngaue 'a e 90.45% 'o e patiseti.

FAKAMATALA KI HE FAKAMOLE 'E HE NGAahi POLOKALAMA-SI'I KI HE TA'U NGATA HE 30 'O SUNE 2019

Sub Program Code	Sub Program Name	Approved Budget	Actual YTD
04101	Office of the Ombudsman	319,900	358,096
04102	Office of the CEO	204,600	237,281
04103	Corporate Services	582,700	623,322
04201	Investigation	357,700	287,195
04301	Investigation and Case management	138,100	-
04302	Arbitration, Conciliation and Advice	149,400	88,575
Grand Total		1,752,400	1,594,470

(Fakatata 5.1)

6. AOFANGATUKU

'Oku mau kei hokohoko atu pe 'a hono taukave'i 'e kei malava pe 'a e ngaahi fa'unga ngaue 'a e pule'anga ko homau hoa ngaue 'i he feinga ke tali ui ki he ngaue mo e lao pea mo e 'ata ki tu'a. 'Oku mau laukau'aki 'a homau vā ngaue lelei mo e kongā lahi 'o e ngaahi potungaue, va'a fakangaue mo e ngaahi kautaha 'a e pule'anga. 'Oku hounga foki 'a e pou pou kuo mau ma'u mei he ngaahi fa'unga taki 'o e ngaahi potungaue mo e va'a fakangaue ko eni 'a e pule'anga pea 'oku mau fakamalō ai kia kinautolu kotoa 'oku mau kāfataha 'i he taukave mo hono paotoloaki 'a e ngaahi fiema'u ki he Pule Lelei.

Ngaahi Kupu Ngaue 'o e Fai Totonu

'Oku pou pou 'a e 'Ofisi 'o e 'Omipatimeni, pea taumu'a ki hono paotoloaki 'a e ngaahi taumu'a tefito 'a e ngaahi kupu fakangaue fekau'aki mo e fai totonu. 'Oku kau ai heni 'a e Potungaue Polisi, 'Ofisi 'o e 'Ateni Seniale mo e 'Ofisi 'o e 'Aotita, pea 'oku nau tukuingata ke taukave'i 'a e pule lelei, ngaue 'o fakatatau mo e ngaahi tu'utu'uni fakangaue pea mo e pule 'a e lao. Temau kei hokohokoatu pe 'a e laka ki he faitotonu pea ke fakapapau'i 'e kaumai ki he laka ni 'a e kotoa 'o e ngaahi fa'unga fakangaue 'a e pule'anga mo e kakai foki.

Pule Lelei

'Oku kei hokohoko aipe 'a hono talaki 'e he 'Ofisi 'o e 'Omipatimeni 'a e pule lelei.

'I he ngaue faka'omipatimeni *"Oku lelei kiate koe, lelei ki he Pule'anga pea lelei ki Tonga."*

Ko hono fakahūatu 'a e Fakamatala Fakata'u 'a e 'Omipatimeni ki he Ta'u Fakapa'anga 2017/2018, ki he Sea 'o e Fale Alea